

مطالعه کارایی سازمان زندان‌ها و ضرورت به کارگیری شیوه‌های

جایگزین حبس

(مورد مطالعه: زندان‌های شهر شیراز)

لیلا نیک‌پور قنواتی^۱

چکیده:

این پژوهش با هدف مطالعه‌ی کارایی سازمان زندان‌ها و ضرورت استفاده از روش‌های جایگزین حبس انجام شده است. در سنجش کارایی زندان بر تکرار جرم و بازگشت مجدد مجرمین به زندان، باز تولید رفتار بزهکارانه به عنوان پیامد زندان و بازگشت مجدد مجرمان به زندان و میزان ارضای نیازهای مادی و غیر مادی زندانیان تأکید شده است. این تحقیق با رویکرد نظری مدیریت رفتار سازمانی و دیدگاه‌های نظری جامعه‌شناسی انحرافات انجام شده است. روش و پیمایش به عنوان شیوه پژوهش انتخاب و ۳۵۱ نفر از زندانیان متأهل محبوس در زندان‌های شیراز با ابزار پرسشنامه مورد پرس و جو قرار گرفته‌اند. یافته‌های این تحقیق بیانگر کارکرد ضعیف زندان در بازگشت مجرمین به جامعه بوده است، و این امر به کارگیری شیوه‌های جایگزین حبس، نظیر ارائه خدمات به جامعه، مراکز گزارش روزانه، خانه‌های بین راهی، آزادی به قید ضمانت و زندان خانگی را ضروری می‌نماید.

مفاهیم کلیدی: کارایی، مجازات، سازمان زندان، جایگزین‌های حبس، زندانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

---

^۱ کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

مقدمه

زندان‌ها به منظور تحقق اهداف مشخص و تعریف شده‌ای تأسیس گردیده‌اند که مهمترین آنها تأمین منافع جامعه از طریق اصلاح و تربیت بوده است. از آنجا که امنیت رکن اساسی و زیر بنای توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هر جامعه‌ای می‌باشد، نقش زندان‌ها با اصلاح و تربیت افراد خاطی و مجرم و سلب کننده‌ی امنیت، نقش اساسی در تحقق امنیت اجتماعی بوده و زندان‌ها در ایفای این نقش اساسی خود منوط به داشتن حداکثر کارایی^۱ است.

کارایی زندان مانند هر سازمان اجتماعی دیگر بوسیله مقدار منابعی که برای تولید یک واحد بازده به کار برده می‌شود، سنجیده می‌شود (صبوری، ۱۳۷۳). بنابراین، زندان‌ها به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی به منظور برآوردن برخی از نیازهای جامعه به وجود آمده است و موفقیت چنین سازمانی به میزان کارایی آن بستگی دارد.

در سنجش کارایی زندان، مدت محکومیت و نگهداری مجرمین در زندان و هزینه‌های مادی و پرسنلی که سازمان زندان‌ها برای آن مصرف می‌کنند و به عنوان منابع مصرفی و عدم تکرار جرم به عنوان واحد بازده محاسبه می‌شود.

به علاوه، تأثیر منفی زندان بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده‌های زندانیان یک عامل کاهش‌دهنده بازده زندان به شمار می‌رود. بنابراین، چنانچه زندان‌ها با نگهداری طولانی مدت مجرمین موفق به جلوگیری از تکرار جرم نشده باشند و تأثیر منفی زندان بر خانواده‌های زندانیان مشهود باشد، در چنین شرایطی زندان‌ها از کارایی لازم برخوردار نبوده و روش‌های جایگزین حبس نظیر "زندان‌های باز"^۲ با "ارائه خدمات به جامعه"^۳، "خانه‌های نیمه‌راه"^۴، آزادی به قید ضمانت، "مراکز گزارش روزانه"^۵ و "بازداشت خانگی"^۶ ضروری به نظر می‌رسد.

^۱ Efficiency

^۲ Open prisons

^۳ Community work services

^۴ Halfway houses

^۵ Day reporting center

^۶ House arrest

چارچوب نظری تحقیق

مطالعه نظری زندان‌ها به لحاظ میزان کارایی آنها از منظر جامعه‌شناسی سازمان‌ها و آسیب‌شناسی اجتماعی قابل بررسی است:

از منظر جامعه‌شناسی سازمان‌ها، کارایی زندان‌ها با رویکردهای "مدیریت علمی"^۱ و "مدیریت روابط انسانی"^۲ مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. کوشش‌ها در زمینه‌ی یافتن اصول و روش‌های مؤثر در اداره‌ی سازمان‌های بازداشتگاهی نظیر زندان‌ها، مؤسسات تأدیبی و مراکز بازپروری^۳ که افراد را جزئی از جامعه نگهداری می‌کنند ضرورت آن از اواخر قرن نوزدهم شروع شد. این امر در آثار تایلور^۴ و فایول^۵ بنیان‌گذاران مکتب فکری مدیریت علمی به شکل نوین خود درآمد. مکتب مدیریت علمی یک مدل مکانیکی ارائه داده و سازمان را از دیدگاه مکانیکی مورد مطالعه قرار می‌دهد (ایرانی‌نژاد، پاریزی و ساسان‌گهر، ۱۳۷۳). بر اساس این رویکرد افراد درون سازمان زندان اعم از کارکنان زندان و زندانیان (که غالباً در درون زندان به فعالیتی مشغول می‌باشند) مانند ابزار و وسایل کار تلقی نموده و به احساسات، طرز تفکر، مصرف‌های فردی، روحیات و خلیقات، عواطف و شخصیت افاد توجه نمی‌کند. این در حالی است که، انسان موجودی اجتماعی است که رفتار و نگرش او تحت تأثیر ساختار اجتماعی و فرهنگی گروهی همکارانش قرار می‌گیرد. نادیده گرفتن متغیرهای رفتار سازمانی از قبیل متغیرهای روانی و اجتماعی در زندان به عنوان یک سازمان اجتماعی موجب کارایی زندان خواهد گردید. بعلاوه، به کار بردن تنبیه و بعضاً پاداش به عنوان یکی از روش‌هایی که مدیریت علمی توصیه می‌نماید، برای همه مجرمین و زندانیان صرف نظر از ویژگی‌های متفاوت فردی و اجتماعی و خانوادگی آنها در زندان‌ها کارایی زندان‌ها را تقلیل می‌دهد.

بعد از ظهور مکتب مدیریت علمی، به منظور افزایش کارایی سازمان‌ها، ماکس وبر روابط ناشی از قدرت که آن را سلطه می‌خواند را برای سازمان‌های اجتماعی طراحی می‌نمود. منظور وبر از سلطه در سازمان‌های اجتماعی نظیر زندان آن نوع رابطه‌ی قدرتی است که در آن شخصی که اراده‌ی خود را در سازمان بر دیگران تحمیل می‌کند، اعمال قدرت را حق خود دانسته و اطاعت از دستورات را وظیفه‌ی همه افراد درون سازمان می‌داند (فروید، ۱۳۶۲)، "نظریه‌ی سلطه"^۶ ماکس وبر بدین لحاظ مورد انتقاد قرار می‌گیرد که کارایی سازمان لزوماً در چارچوب کنش‌های کاملاً قانونی و عقلانی میسر نمی‌شود.

¹ scientific management

² human relationship management

³ detention center

⁴ Taylor

⁵ Fayol

⁶ Theory of Domination

مکتب مدیریت روابط انسانی، در تحلیل سازمان‌هایی نظیر زندان بر این پیش فرض استوار است که عواملی نظیر ارضای نیازهای روانی و اجتماعی افراد سازمان، در کارایی سازمان مؤثر است. نتیجه اینکه توجه به ارزش‌ها، هنجارها، استانداردها، انتظارات و توقعات و رضایت اجتماعی کارکنان زندان از یک طرف و برخورد انسانی با زندانیان و توجه به خصوصیت شخصیتی آنها تأثیر قابل توجهی در کارایی زندان خواهد داشت (صبوری، ۱۳۷۳).

از منظر آسیب‌شناسی اجتماعی کارایی زندان بر اساس و نتایج مجازات‌ها بررسی و ارزیابی می‌گردد. مجازات‌هایی که سازمان زندان بر متخلفین تحمیل می‌کند با این هدف انجام می‌شود که جامعه مورد محافظت قرار گرفته و مجرمین به سزای اعمال خلاف خود برسند. در این میان، مهمترین هدف مجازات‌ها، بازدارندگی مجرمین از تکرار جرم است، که چنانچه سازمان زندان به این هدف خود دست یافته باشد، از کارایی لازم برخوردار است. مکتب آسیب‌شناسی کلاسیک در توجیه مجازات این موضوع را مطرح می‌کند که انسان‌ها اعمالی را انتخاب می‌کنند که برایشان لذتبخش است و از رفتارهایی که برایشان دردآور است دوری می‌کنند. بنابراین برای جلوگیری از وقوع جرم می‌بایست برای هر جرمی مجازاتی معین شود که میزان درد آن از میزان لذتش بیشتر باشد. اگر فرد مشاهده کند که متعاقب عمل مجرمانه‌اش هزینه سنگینی می‌بایست پرداخت کند و مجازات به اندازه کافی شدید باشد، از عمل مجرمانه پرهیز می‌کند (صدق سروستانی، ۱۳۷۳). بر اساس این رویکرد آسیب‌شناختی، افزایش کارایی زندان‌ها مستلزم جدی گرفتن مجازات برای مجرمین است و محکومین می‌بایست تحت کنترل شدید اقدامات تأمینی زندان مدت محکومیت خود را به طور کامل در زندان سپری نمایند. مکتب آسیب‌شناسی کلاسیک جدید در مقابل مجازات یکسان برای مجرمان که مکتب کلاسیک مطرح می‌کرد، به مجازات‌های متمایز نسبت به مجرمان متخلف معتقد بود و رفتارهای خشن را مردود می‌دانست (رید^۱، ۲۰۰۰، ص ۶۴).

در دهه‌های اخیر، آسیب‌شناسی اجتماعی ابعاد مختلف زندان را در رابطه با کارایی آن مورد بررسی قرار داد. با این رویکرد، "زندان از چندین جنبه می‌بایست یک دستگاه انضباطی جامعه باشد: زندان باید مسئولیت تمامی جنبه‌های فردی فرد، تربیت جسمی او، قابلیت کاری او، رفتار روزمره او، مشی اخلاقی او و تمایل و استعدادهايش را بر عهده گیرد. زندان بسیار بیشتر از مدرسه، کارگاه، یا ارتش که همواره متضمن نوعی تخصص بوده‌اند، تماماً انضباطی است. به علاوه، زندان نه نیرویی دارد و نه خلئی، زندان کار خود را متوقف نمی‌کند مگر آنکه وظیفه‌اش به تمامی پایان یافته باشد، کنش زندان می‌بایست بی‌وقفه

¹ Reid

باشد." (فوکو، ۱۳۷۸، ص ۲۹۱). بنابراین "زندانی کردن افراد ابزاری برای کنترل میزان جرم و جنایت است؛ همچنین زندان محل اقامتی است که در آن مجرمان مدت معینی از عمر خود را تحت کنترل کارکنان زندان سپری می‌کنند با این امید که فرد در محیط بسته زندان از رفتار مجرمانه‌ی خود پشیمان گشته و با کمک مددکاران اجتماعی و کارشناسان تربیتی زندان امکان بازگشت به زندگی همراه با هم‌نوابی با هنجارهای اجتماعی برای او فراهم شود" (لاوسون و هیتون^۱، ۱۹۹۹، ص ۲۳۷).

با توجه به این موضوع که جرم یک پدیده‌ی اجتماعی است، این پدیده می‌بایست با توجه به شرایط زمان، مکان و موقعیت اجتماعی در مجموعه‌ی نظام اجتماعی تبیین شود. با توجه به این موارد "فلسفه مجازات‌ها در جامعه‌شناسی انحرافات و آسیب‌شناسی اجتماعی بررسی و تجدید نظر شد و "مدل عادلانه مجازات"^۲ از جمله مدل‌هایی است که در دهه‌های اخیر تدوین شده است. در این مدل توصیه شده است که با زندانیان باید همچون موجودات انسانی که دارای اراده و آرزو بوده و مسئول رفتار خودشان هستند رفتار کرد. همه‌ی مراحل انجام وظایف نظام‌های قضایی جنایی باید در چارچوب عدالت انجام شود و همه‌ی حقوق یک فرد زندانی باید مطابق با حقوق شهروندان آزاد حفظ شود" (رید، ۲۰۰۰، ص ۶۹).

با وجود تلاش‌هایی که در زمینه‌ی اصلاح امور زندان‌ها با هدف بازگشت مجرمان به زندگی عادی و جلوگیری از تکرار جرم، به نظر می‌رسد که میزان بازگشت به جرم در میان مجرمان آزاد شده از زندان بالا است و افزایش مجازات‌ها و تحمیل مجازات‌های شدیدتر بر مجرمان تأثیر قابل توجهی بر کاهش جرایم نداشته است. با توجه به رویکردهای نظری مطرح شده درباره کارایی زندان‌ها، این پژوهش به دنبال پاسخ به سئوالات زیر است:

- ۱- وضعیت مجازات‌ها به لحاظ مدت محکومیت مجرمین و مدت زمان سپری نموده در زندان چگونه است؟
- ۲- زندانیان در حین تحمل کیفر تا چه حد مورد حمایت و هدایت سازمان زندان‌ها و سایر سازمان‌های هدایتی می‌باشند؟
- ۳- وضعیت تکرار جرم در بین زندانیان و بازگشت مجدد آنها به زندان در چه حدی است؟
- ۴- تکرار جرم در بین زندانیان و بازگشت مجدد آنها به زندان تا چه حد به بازتولید "رفتار بزهکارانه"^۳ در بین فرزندان‌شان می‌شود؟
- ۵- تکرار جرم در بین زندانیان و بازگشت مجدد آنها به زندان تا چه حد بر ارضای نیازهای مادی و غیرمادی آنها تأثیر داشته است؟

1 Lawson and Heaton

2 The justice Model of Punishment

3 delinquent behavior

روش‌های پژوهش

این تحقیق با "روش پیمایشی"^۱ انجام گردیده و داده‌های پژوهش با پرسشنامه جمع‌آوری شده است. جمعیت آماری مورد مطالعه زندانیان مرد متأهل با سابقه سه ماه و بیشتر زندان‌های شیراز بوده که ۳۵۱ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری تصادفی نظام‌مند انتخاب گردیدند. تکنیک‌های آماری مورد استفاده در این تحقیق، آمار توصیفی توزیع فراوانی، آمار تحلیلی، آزمون معنی‌داری و تفاوت میانگین‌ها (آزمون F) بوده است.

تحلیل داده‌ها

به لحاظ اهمیتی که متغیرهای سن، نوع جرم، مدت محکومیت، مدتی که مجرم تاکنون در زندان سپری نموده، تکرار جرم و حمایت مادی سازمان زندان و دیگر نهادهای حمایتی از زندانیان در ارزیابی کارایی زندان دارند، توصیف آنها ضروری به نظر می‌رسد.

جدول ۱: توزیع فراوانی زندانیان بر حسب گروه‌های سنی

گروه‌های سنی	تعداد	درصد	درصد تراکمی
۲۱-۲۴	۲	۰/۶	۰/۶
۲۵-۲۹	۱۶	۴/۵	۵/۱
۳۰-۳۴	۷۴	۲۱/۱	۲۶/۲
۳۵-۳۹	۸۹	۲۵/۴	۵۱/۸
۴۰-۴۴	۶۳	۱۷/۹	۶۹/۷
۴۵-۴۹	۴۶	۱۳/۱	۸۲/۸
۵۰-۵۴	۲۸	۸	۹۰/۸
۵۵-۵۹	۱۷	۴/۸	۹۵/۶
۶۰ سال و بیشتر	۱۶	۴/۶	۱۰۰
جمع	۳۵۱	۱۰۰	

بررسی توزیع سنی زندانیان نشان می‌دهد که بیش از نیمی از آنها در سنین کمتر از ۴۰ سال می‌باشند (۵۱/۸). با این حال همانگونه که ملاحظه می‌گردد، زندانیان به گروه سنی خاصی تعلق ندارند و در تمام گروه‌های سنی توزیع گردیده‌اند.

^۱ Survey Method

جدول ۲: توزیع فراوانی زندانیان بر حسب نوع جرم

نوع جرم	تعداد	درصد
حمل و قاچاق مواد مخدر	۳۷	۱۱
نگهداری و توزیع مواد مخدر	۲۵	۷/۵
اعتیاد	۴۸	۱۴/۳
توزیع مواد و اعتیاد	۵۹	۱۷/۶
سرقت	۷۸	۲۳/۳
چک بلا محل	۳۹	۱۱/۷
کلاهبرداری	۱۸	۵/۴
دعوا	۲	۰/۶
قتل	۹	۲/۷
منکرات	۱۹	۵/۷
رشوه	۱	۰/۳
بی‌جواب	۱۶	
جمع	۳۵۱	۱۰۰

جدول ۲ نشان می‌دهد که حدود نیمی از مجرمین به دلیل ارتکاب جرایم مربوط به مواد مخدر محکوم و محبوس گردیده‌اند. در میان جرایم غیر مواد مخدر، چک بلا محل (۱۱/۷ درصد) شایع‌ترین نوع جرم می‌باشد.

جدول ۳: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مدت محکومیت

مدت محکومیت	تعداد	درصد	درصد تجمعی
کمتر از یک سال	۱۶	۵/۶	۵/۶
۱-۵ سال	۱۳۵	۴۷/۱	۵۲/۷
۶-۱۰ سال	۶۵	۲۲/۶	۷۵/۳
۱۱-۱۵ سال	۳۱	۱۰/۸	۸۶/۱
۱۶-۲۰ سال	۵	۱/۷	۸۷/۸
بیشتر از ۲۰ سال	۳	۱/۱	۸۸/۹
حبس ابد	۲۵	۸/۷	۹۷/۶
اعدام	۷	۲/۴	۱۰۰
بی‌جواب و نامشخص	۶۴	-	-
جمع	۳۵۱	۱۰۰	-

جدول ۳ نشان می‌دهد که حدود ۷۰ درصد از پاسخگویان بین ۱-۱۰ سال زندان محکوم شده‌اند. داده‌های جدول همچنین بیانگر آن است که طول دوره محکومیت مجرمین از کمتر از یک سال تا مجازات اعدام در نوسان است.

جدول ۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مدت زندانی شدن

مدت زندانی شدن	تعداد	درصد	درصد تجمعی
کمتر از یک سال	۱۲۸	۳۷/۵	۳۷/۵
۱-۵ سال	۱۶۵	۴۸/۴	۸۵/۹
۶-۱۰ سال	۴۷	۱۳/۸	۹۹/۷
۱۰ سال و بیشتر	۱	۰/۳	۱۰۰
بی‌جواب	۱۰	-	-
جمع	۳۵۱	۱۰۰	-

جدول ۴ نشان می‌دهد که ۳۷/۵ درصد از پاسخگویان کمتر از یکسال است که زندانی شده‌اند. این در حالی است که، حدود نیمی از محکومین (۴۸/۴ درصد) بین یک تا ۵ سال است که در زندان به سر می‌برند.

جدول ۵: توزیع فراوانی پاسخگویی بر حسب حمایت سازمان زندان‌ها و دیگر سازمان‌های حمایتی

حمایت سازمان	حمایت سازمان زندان‌ها		سایر سازمان‌های حمایتی (کمیته امداد و ...)	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
بلی	۸۸	۲۵/۶	۱۵۱	۵۵/۶
خیر	۲۵۶	۷۴/۴	۱۲۸	۴۴/۴
بی‌جواب	۷	-	۶۲	-
جمع	۳۵۱	۱۰۰	۳۵۱	۱۰۰

جدول ۵ نشان می‌دهد که تنها ۲۵/۶ درصد از زندانیان از کمک‌های مالی سازمان زندان‌ها استفاده نموده و مورد حمایت مالی این سازمان بوده‌اند. سازمان‌های حمایتی دیگر نظیر کمیته امداد و بهزیستی نیز ۵۵/۶ درصد از زندانیان را تحت حمایت قرار داده‌اند که بیشتر این افراد تحت حمایت سازمان زندان‌ها و سازمان‌های دیگر می‌باشند.

جدول ۶: توزیع فراوانی زندانیان بر حسب تعداد دفعات زندانی شدن

تعداد دفعات	تعداد	درصد	درصد تجمعی
اولین بار	۱۰۸	۳۱/۲	۳۱/۲
دومین بار	۱۴۱	۴۰/۶	۷۱/۸
سومین بار	۶۴	۱۸/۴	۹۰/۲
چهارمین بار و بیشتر	۳۴	۹/۸	۱۰۰
بی جواب	۴	-	-
جمع	۳۵۱	۱۰۰	-

جدول ۶ بیانگر آن است که تنها ۳۱/۲ درصد از مجرمین برای اولین بار زندانی شده‌اند. این در حالی است، که ۱۸/۴ درصد آنها برای سومین بار و ۹/۸ درصد از آنها برای چهارمین بار و بیشتر روانه زندان شده‌اند. این یافته‌ها نشانه آن است که تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان در میان مجرمین قابل توجه می‌باشد.

جدول ۷: آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین باز تولید رفتار بزهکارانه توسط فرزندان زندانیان بر

حسب دفعات زندانی شدن پدر

تعداد دفعات	تعداد	میانگین	یک بار	دو بار	سه بار	بیشتر از سه بار
یک بار	۱۰۰	۱۴/۱	-	۰	۰	*
دو بار	۱۲۴	۱۵/۲	۰	-	۰	۰
سه بار	۵۵	۱۵/۵	۰	۰	-	۰
بیشتر از سه بار	۳۰	۱۶/۲	*	-	-	-

$$F=۸/۴$$

$$\text{Sig}=۰/۰۰۳$$

جدول ۷ رابطه دفعات زندانی شدن سرپرست خانواده با رفتار بزهکارانه‌ی فرزندان زندانیان را نشان می‌دهد.

رفتار بزهکارانه‌ی فرزندان، مجموع نمره آنها از یک طیف سنجش بزهکاری است که شامل گویه‌هایی نظیر فرار از مدرسه، بیرون ماندن از منزل تا پاسی از شب، دعوا و درگیری، تخریب اموال عمومی، سرقت، رفتار خشونت آمیز، مصرف سیگار و مواد مخدر و مصرف مشروبات الکلی می‌باشد. جدول ۷ نشان می‌دهد که، کسانی که بیش از یکبار در زندان بوده‌اند فرزندانشان تمایل بیشتری به رفتار بزهکارانه دارند به طوری که میانگین تمایل به رفتار بزهکارانه‌ی کسانی که پدرانشان بیش از سه بار زندان بوده‌اند ۱۴/۱ درصد می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون توکی نشان می‌دهد که تفاوت موجود بین کسانی که یک

بار زندان بوده‌اند و کسانی که بیش از یکبار در زندان به سر برده‌اند در رابطه با تمایل فرزندانشان به رفتار بزهکارانه معنی‌دار است.

جدول ۸: آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین نمره پاسخگویان از طیف ارضای نیاز مادی و

غیر مادی بر حسب دفعات زندانی شدن

تعداد دفعات زندانی شدن	تعداد	میانگین	یک بار	دو بار	سه بار	بیش از سه بار
یک بار	۱۰۴	۲۳/۷	-			
دو بار	۱۳۷	۲۰/۷	*	-		
سه بار	۶۳	۱۹/۸	*		-	
بیش از سه بار	۳۰	۱۹/۴	*			-

$$F=۴/۱۸$$

$$\text{Sig} = .۰۲۸$$

جدول ۸ بیانگر رابطه معناداری بین میزان ارضای نیازهای مادی و غیر مادی زندانیان بر حسب دفعات زندانی شدن سرپرست خانواده می‌باشد. طیف سنجش ارضای نیازهای مادی و غیر مادی شامل گویه‌هایی نظیر در دسترس بودن سرگرمی مورد علاقه خانواده، خسته‌کننده و ملال‌آور بودن زندگی، احساس امنیت توسط خانواده، ارضای نیازهای درمانی، احترام توسط دیگران و میزان کمک در هنگام بروز مشکل می‌باشد داده‌های جدول ۸ نمایانگر آن است که نیاز کسانی که همسرانشان برای بار اول به زندان افتاده‌اند بیشتر از سایر افراد ارضا شده است، به طوری که میانگین نمره این گویه ۲۳/۷ است، در حالی که این میانگین برای کسانی که بیش از سه بار زندانی شده‌اند ۱۹/۴ است. نتایج حاصل از آزمون توکی نشان می‌دهد که تفاوت موجود بین کسانی که برای بار اول دستگیر شده‌اند با سایر گروه‌ها معنی‌دار است، اما سایر گروه‌ها با هم تفاوت معنی‌دار ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تنها ۳۱/۲ درصد از زندانیان برای اولین بار زندانی شده‌اند، و علاوه بر آن باز تولید رفتار بزهکارانه که به وسیله میزان تمایل فرزندان زندانیان به رفتار بزهکارانه اندازه‌گیری شده است، با زندانی شدن مجدد مجرمین رو به افزایش می‌باشد. یافته‌های این تحقیق، همچنین بیانگر ارضا نشدن نیازهای مادی و غیر مادی زندانیان و افزایش میزان عدم ارضای نیازهای مادی و غیر مادی زندانیان با بازگشت مجدد آنها به زندان است.

بنابراین، مجموعه‌ی این یافته‌ها دلالت بر کارایی ضعیف زندان می‌باشد. به نظر می‌رسد که آنچه موجب بروز آسیب‌های اجتماعی به زندانیان و خانواده‌های آنها می‌گردد ناکارآمدی زندان در جهت اهدافی نظیر بازگشت مجرمان به زندگی عادی و پیشگیری از وقوع مجدد جرم پس از آزادی مجرمین از زندان است، زیرا بر اساس یافته‌های این پژوهش حدود ۷۰ درصد از زندانیان سابقه زندانی شدن در گذشته را دارند. بعلاوه، زندانی به عنوان آسیب دیده اجتماعی نیاز به حمایت‌های معنوی و مادی داشته و بدیهی است که حیات خانوادگی وی نیاز ویژه به این حمایت را دارد. این در حالی است که، سازمان زندان‌ها تنها ۲۵/۶ درصد از زندانیان را مورد حمایت مالی خود قرار داده است.

کارایی ضعیف زندان، به ویژه به لحاظ بالا بودن میزان بازگشت به جرم در میان مجرمان آزاد شده از زندان، نیاز به ایجاد ساختاری مناسب متشکل از دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی جهت ساماندهی به زندانیان و خانواده‌ی آنها در حین تحمل کیفر و بعد از آزادی احساس می‌گردد. بازگشت مجدد زندانیان به ارتکاب به جرم که نشانه‌ی کارایی زندان‌ها است پدیده‌ای جهانی است. بیش از ۶۰ درصد از مجموع افرادی که پس از گذراندن دوره محکومیت از زندان آزاد می‌شوند به فاصله چهار سال پس از ارتکاب جرایم اولیه، دوباره دستگیر می‌شوند. میزان واقعی تخلف مجدد احتمالاً بیشتر از این است، زیرا بدون شک برخی از افرادی که به فعالیت‌های مجرمانه باز می‌گردند گرفتار نمی‌شوند (گیدنز، ۱۳۷۳). در جوامعی نظیر جامعه‌ی مورد مطالعه در این تحقیق که نظام تأمین اجتماعی به گونه‌ای فعال نیست که بتواند همه‌ی آسیب دیدگان ناشی از زندانی شدن سرپرست خانواده را تحت پوشش مساعدت‌های مالی و رفاهی خود قرار دهد، امکان باز تولید جرم توسط اعضای خانواده زندانیان وجود دارد. بنابراین، با توجه به یافته‌های این تحقیق و کارایی ضعیف زندان در بازپروری و اصلاح زندانیان، بازگشت آنها به جامعه و بکارگیری روش‌های جایگزین حبس ضروری به نظر می‌رسد که برخی از این روش‌ها به شرح زیر می‌باشد:

۱- "خانه‌های بین راهی" با هدف برنامه‌ریزی به منظور مراقبت‌های بعد از زندان و اطمینان از رسیدگی به مشکلات زندانی و عدم ارتکاب مجدد جرم ایجاد می‌شود. هدف از زندگی موقت در خانه‌های بین راهی (بازگردان گاه) کسب آمادگی تدریجی زندانی برای ورود به جامعه است.

۲- "آزادی با قید ضمانت" با این هدف که مجرمان به جای نگهداری در زندان دوره محکومیت خود را با نظارت یک سرپرست در جامعه سپری می‌نماید. در صورت امکان می‌توان در این دوره رفتار مجرمین را زیر نظر گرفت و رفتار سنجی نمود. در این روش

جایگزین حبس، خود انضباطی و تأکیدی بر بازپروری مجرم با برنامه‌های ورزشی و کار روزانه‌ی منظم در اولویت قرار دارد.

۳- "مراکز گزارش روزانه" از دیگر روش‌های جایگزین حبس است که در آن مجرم به جای زندان، در جامعه، ولی تحت کنترل یک مرکز خاصی زندگی می‌کند و در جایی مشغول به کار می‌گردد، چنین مجرمانی می‌بایست روزانه به آن مرکز مراجعه و گزارش فعالیت‌های خود را ارائه دهند. هدف از این برنامه، آموزش به مجرمان است تا بتوانند به یک زندگی تابع قانون دست یابند.

۴- در روش "ارائه خدمات به جامعه" مجازات مجرم، به کار برای جامعه تبدیل می‌شود. بخشی از درآمد حاصل از کار مجرم به قربانیان جرمی که مرتکب شده پرداخت می‌گردد. این روش به طور گسترده‌ای در کشورهای اروپایی نظیر انگلستان، سوئد و آلمان به کار گرفته می‌شود (وینترفیلد و هیلسمن^۱، ۱۹۹۳).

۵- روش "بازداشت خانگی" با هدف کاهش آمار زندانیان مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ بازداشت خانگی معمولاً با نظارت الکترونیکی انجام می‌شود و برخی از محدودیت‌ها نظیر ترک خانه در مورد این نوع مجرمین اعمال می‌شود.

علاوه بر روش‌های جایگزین حبس، اجرای برنامه‌های زیر نیز می‌تواند در کاهش تکرار جرم مؤثر باشد:

۱- کمک‌های مالی و دادن آموزش‌های لازم به زندانیان آزاد شده و تأکید بر این امر که این کمک‌ها در جهت ایجاد شغل برای زندانیان باشد.

۲- ارائه خدمات مددکاری به زندانیان در هنگام آزادی از زندان با این هدف که چگونه با خانواده خود و جامعه ارتباط برقرار کند.

۳- تلاش در جهت ایجاد اشتغال، حرفه‌آموزی و آموزش مهارت‌های زندگی به زندانیان در هنگام آزادی از زندان.

۴- تأمین جزاهای نقدی و دیه آن دسته از زندانیانی که به جرائم غیر عمد محکوم شده‌اند.

۵- پیگیری و برنامه‌ریزی لازم از سوی مراجع قضایی با این هدف که روش‌های جایگزین حبس به نحو مطلوبی انجام شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Winterfield and Hillsman

فهرست منابع:

- ایران‌نژاد پاریزی، مهدی و ساسان گهر، پرویز (۱۳۷۳). سازمان و مدیریت. صبوری، منوچهر (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی سازمان‌ها، تهران، انتشارات پژوهش. صدیق سروسستانی، رحمت‌الله (۱۳۷۳). "آسیب‌شناسی اجتماعی"، دانشگاه تهران، جزوه درسی دانشکده علوم اجتماعی.
- فروید، ژولین (۱۳۶۲). جامعه‌شناسی ماکس وبر، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، نشر نیکان.
- فوکو، میشل (۱۳۷۳). مراقبت و تنبیه (تولد زندان)، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جاندیده، تهران، نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.

Lawson, T, and Heaton, T.(1999),"crime and deviance", England: Macmillan

Reid, S,T.(2000), "crime and criminology", New York: mcgruhill.

Winterfeld, L, and hills man, S (1993), "The State Island Day Fine Project" Washington, DC: National Institute of Justice.

A Study on Efficiency of Prisons Organizing of the Imprisonment Supersede Methods (Case Study: Prisons in the City of Shiraz)

Leyla Nickpour Ghanavati

Abstract:

The aim of the present research is to study the efficiency of prisons organization and necessity of utilizing the imprisonment supersedes methods. In prison efficiency measurement the emphasize have been made on crime repeated, re-imprisonment of criminals, reproduction of criminal behaviors, further returning the criminals to prison and the rate of satisfying material and non material needs of prisoners as consequences of their imprisonment.

Hence in the theoretical context, to achieve the objective of the research we used the sociology of deviation and organizational behaviors management theories. The present study is exploratory in nature and the random samples of this research were 351 married prisoners in the city of shiraz, Questionnaires were designed as a tool of investigation.

The main finding in this regards has shown that the feeble output of prison in returning the criminals to the society as a decent citizens. Thus in this case utilizing the imprisonment supersede can be done in various ways, such as giving social services to society, daily report centers, sanctioned released and home imprisonment.

Key Concepts: Efficiency, Penalty, Prison Organization

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی